

Hana Younis, *Od dućana do pozorišta: sarajevska trgovačka elita 1851-1878*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2017, 357 str.

Znameniti britanski historičar Eric Hobsbawm u drugoj polovini dvadesetog stoljeća u upotrebu je uveo pojam *dugo devetnaesto stoljeće* i njime označio period historije koji je trajao od 1789. do 1918. godine. Pored činjenice da je značajan broj tema iz nacionalne historije vezanih uz ovaj turbulentni period obrađen u bosanskohercegovačkoj historiografiji, i dalje postoji ogromna praznina kada je riječ o proučavanju bosanskohercegovačke historije pod osmanskom vlašću krajem 18. i u 19. stoljeću. Djelić te praznine popunjen je objavljivanjem knjige *Od dućana do pozorišta: sarajevska trgovačka elita 1851-1878*, u izdanju Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu 2017. godine. Autorica ove monografije je viša naučna saradnica Instituta za historiju Hana Younis. Naučni opus Hane Younis uglavnom sačinjavaju monografije i radovi u kojima je fokus stavljen na izučavanje društvene i ekonomske historije prostora Bosne i Hercegovine u posljednjih nekoliko decenija osmanske vlasti i u austrougarskom periodu. Od toga ne odstupa ni ova publikacija koja predstavlja djelimično prerađeni tekst doktorske disertacije odbranjene na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 2012. godine. Na 357 stranica autorica je kroz uvod, tri glavne tematske cjeline i zaključak čitateljima pokušala dočarati ulogu trgovačke elite u životu grada Sarajeva u vremenskom okviru u kojem je Osmansko Carstvo, a i Sarajevo kao dio istoga, prolazilo kroz brojne krize.

Nakon što je u *Uvodnom razmatranju* (13-25) objasnila osnovne ciljeve svoga istraživanja, te napravila kratak osvrt na izvornu građu i zastupljenost teme kojom se bavila u historiografskoj literaturi, u prvoj tematskoj cjelini koja nosi naslov *Reforme u Osmanskom Carstvu u 19. stoljeću, njihovo provođenje u Bosni i utjecaj na formiranje trgovačke elite u Sarajevu* (25-61), Younis piše o ekonomskim reformama u Osmanskom Carstvu te njihovoj refleksiji na život trgovaca u Sarajevu. U osnivanju Trgovačkog suda u Sa-

rajevu i nestanku esnafa, autorica je prepoznala dva iznimno važna faktora koji su doveli do slobodnijeg djelovanja u poslovima trgovine i etabliranja trgovačke elite u Sarajevu. U završnom dijelu prve cjeline ove knjige autorica se osvrnula na sam termin *elita* i na promjenu strukture društva koja se desila pod utjecajem reformi u 19. stoljeću, pa tako zaključuje da se model *tanzimatske elite* multikonfesionalnog sastava iz Istanbula prenio i na Bosanski ejalet. U skladu s tim, u Sarajevu, koje je u to vrijeme predstavljalo izuzetno važno mjesto u odvijanju trgovine s Osmanskim Carstvom, pojedine trgovačke kuće i ličnosti počinju da se izdvajaju po svom bogatstvu od ostalih koji dolaze iz iste branše. Važnu kariku u formiranju sarajevske trgovačke elite predstavljala je mogućnost trgovaca da svoj kapital ulože u trgovinu van granica Bosanskog ejaleta i Osmanskog Carstva.

U drugoj, najobimnijoj, tematskoj cjelini ove knjige *Poslovni život trgovačke elite u Sarajevu u posljednjim decenijama osmanske uprave* (65-216), autorica je kroz devet poglavlja nastojala da prikaže razvoj sarajevskih trgovačkih kuća do početka austrougarske okupacije. Younis navodi da se od 30-tih godina 19. stoljeća u arhivskoj građi može pratiti proces formiranja krupnih trgovaca, što dovodi u vezu sa pojavom oznake za trgovca i njegovu robu u obliku marke. Pojavu marke, kao jedinstvenog znaka raspoznavanja, autorica detektira kao jasan dokaz formiranja trgovačkih kuća u Sarajevu. Izgled i način nastajanja oznaka koje su koristile trgovačke kuće prikazan je na primjerima Hadžiristića, Kumašina i Despića. Analizom izvorne građe Younis zaključuje da su uglavnom prve dvije generacije one koje su razvijale i širile posao, pa tako 40-tih i 50-tih godina 19. stoljeća dolazi do izrastanja u veletrgovce, kada je na čelu trgovačkih kuća najčešće bila druga generacija. Sa druge strane već u trećoj generaciji dolazi do slabljenja, pa čak i postepenog propadanja trgovačkih kuća zbog dioba među trećom generacijom. Uslijed takvih kretanja austrougarsku okupaciju su značajno oslabljene dočekale čuvene trgovačke porodice Hadžiristića, Jelića pa i Despića, ali da to nije bio ustaljen obrazac pokazuju primjeri trgovačkih kuća Kumašina, Jeftanovića i Merhemića, koje su svoj rad proširile i na druge privredne grane s ciljem zadržavanja svog statusa.

Detaljnou analizom načina poslovanja sarajevskih trgovaca, autorica je u nastavku ove tematske cjeline pokušala dati odgovor na pitanje kako je izgledao sistem trgovanja zasnovan na dužničko-povjerilačkim odnosima iz perspektive trgovca. Younis ističe da je nedovoljna istraženost izvorne građe o trgovačkom sistemu uzrokovala spominjanje kreditiranja domaćih trgovaca od strane inostranih, gdje se kao razlog često navodio nedostatak kapitala domaćih trgovaca potreban za nabavku potrebnih proizvoda. Istraživanjem arhivske građe autorica je prateći sarajevsku, ali i drugu trgovačku elitu iz Bosne, došla do zaključka da su poslovi obavljani i sa gotovim novcem, da je postojao sistem trgovanja, te da isplatu kupljene robe iz inostranstva koja je vršena po prethodnom dogovoru nije ispravno posmatrati kao kreditiranje domaćeg trgovca. To posebice pravda činjenicom da su sarajevski trgovci istovremeno sa naručivanjem robe iz evropskih centara poput Beča i Trsta, također slali i vlastitu robu u te gradove, dok su isplatu dobijali prema dogovoru. Takvi trgovački odnosi ne znače da je tom prilikom sarajevska trgovačka elita kreditirala svoje kolege iz Beča i Trsta. Značajan broj stranica Younis je posvetila analiziranju i prikazivanju uloge veresije ili duga u poslovima sarajevske trgovačke elite. Kao najvažnije resurse s kojima su na tržištu bile prisutne trgovačke kuće iz Sarajeva, autorica je naglasila krzno, tekstil, prehranu i druge raznovrsne artikle poput kafe, duhana i, u slučaju Hadžiristića, zlata. Bosanski trgovci su na različite načine vršili plasman robe, pa tako Younis piše o plasiranju i kupovini robe putem komisionara ili posrednika, zatim o otvaranju filijala izvan Sarajeva, gdje se posebno ističu filijala sarajevskih veletrgovaca u Istanbulu, koju je 1839/40. godine otvorio Nikola Despić, te one koje su nešto kasnije u Beču otvorili Jeftanovići i Hadžiristići. U poglavlju u kojem piše o transportu robe autorica ističe važnost izgradnje puteva u 19. stoljeću, što je doprinijelo boljoj komunikaciji, te u značajnoj mjeri olakšalo obavljanje trgovačkih poslova između bosanskih i trgovaca iz drugih dijelova Osmanskog Carstva i Evrope. U posljednjih nekoliko poglavlja druge tematske cjeline Younis je pažnju posvetila izučavanju visine carina sa kojima su se susretali sarajevski trgovci, zatim načinu zapošljavanja pomoćnog osoblja i odnosima

između trgovačke elite i njihovih zaposlenika, pojavi bankrotiranja te ostalim poslovima sarajevske trgovačke elite, koje su pokušavali pokrenuti s ciljem uvećanja kapitala.

Treća tematska cjelina, naslovljena *Život izvan trgovine* (221-281), podijeljena je na pet poglavlja u kojima je prikazan svakodnevni život sarajevske trgovačke elite. Autorica piše o učestvovanju sarajevske trgovačke elite u radu zvaničnih institucija grada u drugoj polovini 19. stoljeća, napominjući da je njihov osnovni posao i dalje ostajao trgovina, te da je njihovo učešće u političkom životu bio samo usputan posao koji je doprinio njihovom uspinjanju na društvenoj ljestvici. U nastavku ovog poglavlja dat je i osvrt na pojedine trgovce i njihovo učešće u političkom životu. Younis piše o druženjima, koja je podijelila na ona tradicionalna, te druženja odabranog društva, organizirana po uzoru na zapadne običaje. Autorica kod sarajevske trgovačke elite primjećuje i pojavu pomodarstva, što prikazuje na nekoliko zanimljivih primjera među porodicama Hadžiristića i Despića. Ukazuje i na važnost religije u životu sarajevske trgovačke elite, navodeći da se religija prožimala kroz sve segmente njihovog života, neovisno o tome da li su oni privatnog ili poslovnog karaktera. Vrlo važno je bilo održavati dobre odnose sa vjerskim poglavarima, jer u suprotnom je trgovačka kuća mogla trpjeti štetu što je u ovoj knjizi prikazano na primjeru porodice Budimlića, čijim članovima je zbog crkvene kletve bilo zabranjeno ulaziti i u crkvu. Takav rasplet je imao negativan utjecaj na njihovo poslovanje. U posljednja dva poglavlja treće velike cjeline ove knjige, autorica piše o privatnom životu, porodici, porodičnim odnosima, sklapanju braka, o načinima liječenja, te o shvatanju smrti među sarajevskom trgovačkom elitom. Na kraju knjige čitateljima je ponuđen zaključak na bosanskom, engleskom i arapskom jeziku, popis citiranih izvora, literature i *web-stranica*, prilozi među kojima se nalaze faksimili iz građe i porodične fotografije, popis priloga, indeks ličnih imena i geografskih pojmova, spisak skraćénica te bilješka o autorici.

U vremenu u kojem možemo primijetiti smanjen interes za bavljenje historijom 19. stoljeća, kako u domaćoj tako i u inostranim historiografijama,

knjiga autorice Hane Younis *Od dućana do pozorišta: sarajevska trgovačka elita 1851-1878* predstavlja značajan doprinos za bosanskohercegovačku historijsku nauku. Uzimajući u obzir obim izvorne građe na različitim jezicima koju je autorica koristila, analizirala i objedinila u jednu smislenu cjelinu, smatram da je studija Hane Younis vrijedan i u budućim istraživanjima nezaobilazan prilog izučavanju i razumijevanju života trgovačke elite u Sarajevu u posljednjim decenijama osmanske uprave.

Amer Maslo